

वर्ग 12 वी च्या विद्यार्थ्यांना मराठी भाषेच्या पेपरमध्ये निबंध लेखनात मार्क कमी का पडतात कारणे व उपाय

श्री. धर्मराज रामकृष्ण काळे

मुख्याध्यापक, सावित्रीबाई फुले विद्यालय, गडचांदूर, जि. चंद्रपूर

Paper Received On: 25 NOV 2021

Peer Reviewed On: 30 NOV 2021

Published On: 1 DEC 2021

प्रस्तावना :-

शिक्षण ही शैक्षणिक संस्थेत शिकण्याची आणि ज्ञान प्राप्त करण्याची प्रक्रिया आहे. ज्ञानाची देणगी आपल्याला सर्वात अद्भूत पर्वताच्या शिखरावर पोहचवू शकते. ज्ञानाची देणगी आपल्याला महासागराच्या खोलवर नेऊ शकते असे म्हटले जाते. शिक्षण ही आपल्या पालकांनी आणि शिक्षकांनी दिलेली मोठी देणगी आहे. ती जीवनातील यशाची गुरुकिल्ली आहे.

निबंध हा आधुनिक गद्य लेखनाचा प्रकार आहे. नि + बन्ध = बांधणे असा अर्थ विचारला बांधणे या अर्थाने वापरला जातो. निबंधात साधक-बाधक चर्चा असते. निबंध हा एक स्वतंत्र प्रकार आहे. निबंध म्हणजे लेखनाचा एखादा छोटासा तुकडा असतो. हाच लेखनाचा तुकडा आसपासची माहिती देतो. परंतु लेखकाची मते आणि विचार प्रदर्शित करतात. विद्यार्थ्यांचे एखाद्या विषयावरील ज्ञान तपासण्याचा उत्तम मार्ग म्हणजे निबंध होय. 12 वी च्या विद्यार्थ्यांना त्यांचे लेखन कौशल्य तपासण्याकरीता, त्यांना प्रोत्साहित करण्याकरिता शिक्षणामध्ये निबंधाचा वापर केला जातो. शिवाय निबंध हे माहिती देण्यासाठी किंवा मन वळविण्यासाठी डिझाइन केलेला लेखनाचा एक केंद्रित भाग आहे. निबंध सहसा चार श्रेणीत परिभाषित केले जातात. वादात्मक, वर्णनात्मक, युक्तीवादात्मक, स्पष्टीकरणात्मक निबंध असतात. सर्जनशीलता तसेच मनोरंजन पद्धतीने लिहण्याबद्दल सुध्दा निबंध असतात.

परंतू असे असून सुद्धा 12 वी च्या विद्यार्थ्यांना निबंधात कमी मार्क पडतात. विद्यार्थ्यांची निबंध लेखनात गुणवत्ता का ढासळते हा संशोधनाचा विषय आहे.

व्याख्या – निबंधाची व्याख्या वेगवेगळ्या पद्धतीने केली जाते. एक व्याख्या अशी आहे की, चर्चित विषयाबद्दल लक्ष्य केंद्रीत गद्य रचना किंवा पद्धतीशी दिर्घ प्रपाठ निबंध हे अगदी कादंबरी प्रमाणेच एक साहित्यिक साधन आहे. मो. रा. वाळींबे म्हणतात, 'निबंध या शब्दाचा अर्थ बांधणे, गुंफणे, जुळविणे असा होतो. निबंधाचा उगम फ्रेंच शब्दातील Essayar (प्रयत्न करणे) या शब्दापासून झालेला आहे. फ्रेंच लेखक मिशेल द मॉण्टेन याने स्वतःचे विचार कागदावर उतरविण्याचा प्रयत्न या अर्थाने Essay हा शब्द वापरला. संस्कृत भाषेमध्ये प्राचीन काळापासून निबंधात्मक ग्रंथ उपलब्ध आहेत. इंग्रजी वैचारिक वाङ्मयातील निबंध हा आधुनिक मराठी सुशिक्षितांनी मराठीमध्ये आणला. नंतर हा प्रकार समृद्ध होत गेला. बाळशास्त्री जांभेकर, लोकहितवादी, म.गो. रानडे, ज्योतीराव फुले, हे निबंधाचे रचनाकार होते. त्यांनी निबंध लेखनाची पायाभरणी केली. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी मुकनायक, बहिष्कृत भारत, यासारख्या वृत्तपत्रातून निबंधाचे लेखन केले. विष्णूशास्त्री चिपळूणकर यांचा निबंधमाला हा अनेक खंडी ग्रंथ आहे. आनंद यादव यांनी 'मराठी लघुनिबंधाचा इतिहास' नावाचा ग्रंथ लिहिला आहे.

अध्यापनाचे साधन :-

औपचारिक शिक्षण पद्धतीत निबंध हे महत्वाचे साधन बनले आहे. माध्यमिक आणि उच्च माध्यमिक विभागातील विद्यार्थ्यांची लेखनशैली सुधारावी त्यासाठी त्यांना साचेबद्ध पद्धतीने निबंध लेखन करायला शिकविले जाते. शिक्षणात भाषेचे आकलन आणि प्रभुत्व पाहण्यासाठी निबंधाचा वापर केला जातो. निबंधाच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांना स्पष्टीकरण, टिका या पद्धतीने एखाद्या विषयावर मत नोंदविले जाते. अभ्यासक्रमात विद्यार्थ्यांना निबंध लिहायला सांगितले जाते. अभ्यासाधिष्ठीत निबंधामुळे विद्यार्थ्यांना त्यांची विचारप्रक्रिया त्यांना पद्धतीशीर मांडता येते. 12 वीच्या विद्यार्थ्यांना निबंधाचे तीन स्तर असतात.

1) व्यक्तीचित्रण अथवा आत्मचरित्रात्मक निबंध लेखन :- यामध्ये प्रामुख्याने आत्मचरित्रात्मक, अनुभवपर लिखाण असते. अशा निबंधामध्ये अनुभव कथनातून आजुबाजूंच्या गोष्टीवर भाष्य केले जाते.

2) वास्तव आणि वस्तुनिष्ठ :- या स्तरावर विद्यार्थी स्वतःबद्दल न लिहिता विज्ञान, साहित्य, राजकारण अशा विषयावर लिहितात.

3) अमृत-वैश्विक :- या स्तरावर विद्यार्थी अमृत संकल्पनेबद्दल लिहितो. असे निबंध त्रयस्त्रपणे लिहितात. त्यात क्वचितच वस्तुस्थिती आणि अनुभवात्मक उदाहरणे असतात.

तसेच वृत्तांतपर, दृष्टांतयुक्त, सण, उत्सव, वर्णनात्मक, तुलना किंवा विरोधाभास, वर्गीकरणाचे प्रकार आढळतात.

निबंध लेखनाचे प्रकार :-

जेव्हा निबंध लिहिण्याचा विचार येतो तेव्हा फक्त एक प्रकार नसतो. निबंधाचे बरेच प्रकार आहेत. त्या प्रत्येकाचा उद्देश आणि कार्य आहे जे पुढीलप्रमाणे आहेत.

1) कथानिबंध :- कथानात्मक निबंध एखाद्या कथेचा तपशील देतो. अनेकदा विशिष्ट दृष्टीकोनातून वर्णनात्मक निबंध लिहिताना आपण पात्रांचा संच, एक स्थान, चांगला कथानक, आणि कथेचा क्लायमॅक्स समाविष्ट केला पाहिजे. या प्रकारचा निबंध लिहितांना तुम्ही बारीकसारीक तपशिल वापरणे अत्यावश्यक आहे. जे वाचकांना अनुभवल्यास संधी देईल.

2) वर्णनात्मक निबंध :- वर्णनात्मक निबंध एखाद्या तपशीलवार गोष्टीचे वर्णन करेल. त्यात माहिती समजण्यास संक्षिप्त आणि समजण्यास सोपी जाईल.

12 वी च्या विद्यार्थ्यांना निबंध लेखनात बऱ्याचवेळा मार्क कमी पडतात. त्यामुळे त्यांची गुणवत्ता ढासळते. कारण बरेच विद्यार्थी अवांतर वाचत नाही. कठोर परिश्रम घेत नाही. शैक्षणिक बुद्धीमत्ता वाढविण्याचा प्रयत्न करीत नाही. निबंधासारखी असायमेंटची रचना विद्यार्थ्यांचे गंभीर विचार कौशल्य, प्रभावीपणे संवाद साधण्याची क्षमता यांचे मूल्यांकन होते. परंतु विद्यार्थी आणि शिक्षक गांभिर्यपूर्ण घेत नाही. विद्यार्थ्यांच्या भविष्यातील नैतिक मानके तयार करण्यासाठी संस्था शिक्षकांचा प्रयत्न कमी पडतो. विद्यार्थ्यांना निबंध लेखनात मार्क कमी पडले तर त्यात विद्यार्थी, महाविद्यालय, पालक, शिक्षकवर्ग, आजूबाजूचे वातावरण, कौटुंबिक परिस्थिती यांचा वाटा जास्त असतो. महाराष्ट्रात आठवीपर्यंत कोणालाही नापास न करण्याचा निर्णय घेतला गेला. या निर्णयामुळे मुले वाचन करीत नाही. सतत लिखानाचा सराव करीत नाही. मोबाईल, कम्प्युटर मध्ये जास्त वेळ घालवितात. निबंध लिहितांना विद्यार्थ्यांना निबंधाचे स्वरूप व व्याप्ती लक्षात येत नाही. विद्यार्थी निबंध लिहिताना प्रस्तावना

व शेवट व्यवस्थित करीत नाही. निबंध रचना तंत्र आणि मंत्र विद्यार्थ्यांनी आत्मसात केल्यास मुद्देसुद मांडणीचे वळण पडेल. जे भावी आयुष्यातील जाहिरात, दुरदर्शन, वृत्तपत्रे इत्यादी विविध वृत्तमाध्यमे, संगणक सादरीकरणे अशा कार्यक्षेत्रात प्रभावी ठरू शकते.

निबंध लेखनात मार्क वाढविण्यावर उपाय :-

निबंधाचे स्वरूप कोणतेही कठोर नाही. निबंध लेखन एक सर्जनशील प्रक्रिया आहे. ती सिमामध्ये मर्यादित असू नये. निबंध लिहिताना मुलभूत रचनेचे भान असावे.

- 1) निबंधाचा परिच्छेद लिहिताना विषयाची ओळख करून द्यावी.
- 2) निबंधाची निवड असू द्यावी.
- 3) भाषा सोपी आणि खुसखुशीत असली पाहिजे.
- 4) व्याकरणाच्या चुका करू नका, योग्य विरामचिन्हे, स्पेलिंग पाच परिच्छेद वापरा.
- 5) निबंध सुरू करताना विचार व्यवस्थित ठेवले पाहिजे.
- 6) निबंध लिहिताना पॉइंट्स बनविले पाहिजे.
- 7) निबंध लिहिताना विद्यार्थ्यांनी शब्दाचा मागोवा ठेवला पाहिजे. किती कमी किंवा किती जास्त लिहायचे ही कल्पना समोर ठेवावी.
- 8) निबंधाची प्रस्तावना आणि शेवट निश्चित करणे गरजेचे आहे.
- 9) निबंध लिहिताना एखाद्या महान व्यक्तिमत्त्वाचे एखादे वक्तव्य यांच्यापासून निबंधाची सुरवात घेणे.
- 10) निबंध लिहिताना मुद्दे, विचार व कल्पना कोणत्या प्राधान्यक्रमाने मांडण्यात यावीत.
- 11) कोणताही नवा मुद्दा निबंधात ऐनवेळी अंतर्भूत करू नये. त्यामुळे लिखाणाची धाटणी बदलते.

सारांश :-

12 वी च्या विद्यार्थ्यांच्या मराठी निबंध लेखन प्रकारात बऱ्याच वेळा अनेक गैरसमज आहे. विद्यार्थ्यांनी निबंध लेखनाचा सराव केल्यास तसेच पेपरला सामोर जाताना कोणताही पूर्वग्रह न ठेवता गेल्यास निबंधाची रचना व्यवस्थित होते. विषयाची व्याप्ती व स्वरूप समजले पाहिजे. त्यासाठी विद्यार्थ्यांनी चिंतन करावे. निबंधलेखनाचा जास्तीत जास्त सराव हाच खात्रीशीर मार्ग आहे. परिक्षा हे एक तंत्र आहे. तीन तासात पंधरा गुणासाठी एक निबंध अर्ध्या तासात लिहावा लागतो. त्यासाठी सराव हवा आहे.

संदर्भ साधने

मराठी विश्वकोष खंड 12 पान 34, मराठी साहित्य म. मंडळ, पुणे 1994

<https://mr.wikipedia.org>

<https://www.vedantu.com>

<https://divyamarathi.bhaskar.com>

जाधव, रावसाहेब – निबंध, 14 जुलै 2017, पुणे

वाळबे, मो. रा. – सुगम मराठी व्याकरण व लेखन, नितिन प्रकाशन, 1 जानेवारी 2014

अग्रवाल, अनिल (संपा.) – निबंध मंथन, परिक्षा मंथन, 1 जानेवारी 2022

कळसकर अरुणा – प्रथम क्रमांकाचे निवडक निबंध, साकेत प्रकाशन, चवथी आवृत्ती 2019